

Kant'ta Kişilik Mantıksal Yanlış Çıkarımı

Fatih Özgökman¹

Özet

Leibniz kişinin zamanın her anında özdeşliğinin bilincinin tözsel olarak ruhun özdeşliğini gerektirdiğini savunur. Bunun aksine Kant ise bilinç temeli üzerine kişi özdeşliğinin ruhun zamanda özdeşliğini gerektirdiğine dair çıkarsamayı mantıksal bakımdan yanlış olarak niteler. Bir çıkarımın mantıksal olarak yanlış olmasının nedeni ise orta terimin öncüllerde farklı anlamda kullanılmasıdır. Bununla birlikte kişilik çıkarımında orta terimin bu şekilde bir kullanımı görülmez. Dahası Kant ruhun özdeşliğine karşı üç argüman ileri sürer. Birincisi, zamanda özdeşliğime dair bilincimin benim zamana dair bilincim ile aynı olmasıdır. İkincisi, ruhun özdeşliğinin dışarıdan bir kimse tarafından empirik olarak bilinemeyecek olmasıdır. Üçüncüsü ise bilincimin birbirinden farklı tözler tarafından taşınabilmesinin mümkün olmasıdır. Buna göre Kant bir töz olarak ruhun özdeşliğinin bilinemeyeceği sonucunu çıkarır. Bununla birlikte Kant'ın argümanları, ben bilincimin ait olduğu tözün özdeşliğini reddetmek için yeterli görünmez. Çünkü bizim kendimizin özdeş olduğumuza dair bir bilincimiz bulunur, bu bilinç sadece bir düşünce olmaktan daha çok bilgi değeri taşır ve dahası özdeş olmayan tözlerin özdeşlik bilincine sahip olması beklenmez.

Giriş

Yaşadığımız süre boyunca fiziksel ve zihinsel birçok değişim geçiririz ve çoğu zaman kendimizin “eski ben” olmadığını söyleriz. Bununla birlikte tüm değişimlere rağmen kendimizi tüm bu değişimlerin öznesi olan aynı kişi olarak kabul ederiz. Buna göre zaman içerisindeki tüm değişimlere karşın kişiyi neyin özdeş kıldığı filozoflarca önemli bir tartışma konusunu oluşturur.

John Locke bir kişinin farklı zamanlarda ve yerlerde kendisini özdeş olarak kabul etmesini sağlayan şeyin, bilincinde bulunan hafızası olduğunu ileri sürer. Bununla birlikte ona göre hafızamızdaki unutkanlıklar ve yaşanmamış

1 Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İTBE, Felsefe Bölümü, fatihozgokman@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6644-7177.

tecrübeleri yaşamış gibi yanlış hatırlamalar kişinin kendisinin ruhsal olarak özdeş bir töz olduğu anlamına gelmez. Yani kişi özdeşliği, ruhun özdeşliğini gerektirmez.

Gottfried Wilhelm Leibniz ise kişi olarak özdeş olmanın sadece bilincimizdeki hafızaya bağlı olamayacağını savunur ve kişi özdeşliğinin ruhun tözsel özdeşliğini gerektirmediği fikrine itiraz eder. Ona göre ben dediğimiz şey, kendine özdeş olan tözü ifade eder. Çünkü kendimize dair bilincimiz özdeş bir tözü gerektirir ve bilincimizin kendi özdeşliğimiz hakkında yanılması kabul edilmez. Buna göre kişi özdeşliği yani kendimizin aynı kişi olarak farkında olmak aslında kendimizin aynı ruh olmasını yani tözsel özdeşliğini kanıtlar.

Immanuel Kant ise *Saf Aklın Eleştirisi*'nde ruhun bir kişi olarak farklı zamanlarda kendine özdeş olduğunu çıkarsamayı mantıksal yanlış çıkarım olarak niteler. Kant'ın mantıksal olarak yanlış bulunduğu çıkarım, farklı zamanlarda kendisinin özdeş olduğunun bilincine sahip bir şeyin, kişi olarak tanımlanmasından hareketle, ruhun da böyle olduğu için sonuçta ruhun da bir kişi olduğunu çıkarır. Kısacası ruhun bir kişi olduğunu söylemek aslında zamanda özdeş olduğunu söylemektir. Ancak Kant'ın bu çıkarımı mantıksal bakımdan yanlış olarak nitelemesi, orta terimin her iki öncülde iki farklı anlamda kullanılmasını gerektirir. Bununla birlikte Kant öncüllerde orta terimin nasıl iki farklı anlamda kullanıldığını söylemez. Dahası takip eden birinci paragrafta açık bir şekilde ruhun kişiliğinin *a priori* olarak geçerli olduğunu söyler. Bu durumda Kant'ın ruhun özdeşliğini çıkarsayan akıl yürütmeyi mantıksal olarak yanlış çıkarım başlığı altında sunarken aynı zamanda onun sonucunu geçerli olarak kabul etmesi bir tartışma ortaya çıkarır. Buna göre Kant için bu çıkarım ruhun farklı zamanlardaki özdeşliğini kanıtlamayı amaçladığında mantıksal olarak yanlış, fakat sadece ben-bilincinin zamandaki özdeşliğini kanıtladığında ise geçerli olarak görünür.

Ayrıca Kant ruhun özdeşliğine karşı birbirini takiben üç paragrafta üç argüman ileri sürer. Bunlardan birincisi, zamanda özdeş olduğuma dair bilincimin yine algımın *a priori* bir formu olan zamana dair bilincimle aynı olmasından dolayı ruhumun özdeşliğinin çıkarımsal bir sonuç olmadığını iddia eder. Bu haliyle argüman, Kant'ın zamanın ideallığı teorisine dayanır. İkincisi, benim özdeşlik bilincimin empirik bir bilgi sayılabilmesi için dışarıdan bir kimse tarafından da empirik olarak bilinmesi gerektiğini, fakat dışarıdan bir kimsenin beni içinde düşündüğü zaman ile benim kendi bilincimdeki zaman aynı olmadığından dolayı ruhumun özdeşliğinin empirik olarak bilinmeyeceğini iddia eder. Üçüncüsü ise özdeşlik bilincinin bir tözden diğerine aktarılabileceği için ruhun özdeşliğini gerektirmeyeceği

iddiasıdır. Bütün bunlardan sonra Kant ruhun özdeşliğinin insan açısından bilgi konusu olamayacağı sonucunu çıkarır.

Buna göre makale, Kant'ın kişilik mantıksal yanlış çıkarımını *Saf Aklın Eleştirisi*'nin A edisyonunda verilen formu ile ona karşı yönelttiği karşı argümanları incelemeyi ve bu argümanların ruhun özdeşliğini reddetmek için yeterliliğini tartışmayı amaçlamaktadır.

1. Kişi Özdeşliğinden Ruhun Özdeşliğinin Çıkarılması

Locke kişiyi “düşünen akıllı bir varlık” olarak tanımlar. Ona göre bu varlık kendisini farklı zamanlarda ve farklı yerlerde aynı düşünen şey olarak kabul edebilir, fakat bunu kabul etmesinin tek yolu bilinçtir. “Bu bilinç herhangi bir geçmiş eyleme veya düşünceye ulaşabildiği kadarıyla o kişinin özdeşliğine de ulaşır.”² Bunun anlamı Locke için kişi özdeşliğinin bilincinde olunan hatıralar yani hafızaya dayalı olduğudur. Fakat bazen hafızamızı kaybetmemiz veya yaşamadığımız şeyleri yaşamış gibi yanlış hatırlamamız, kendimizin “aynı düşünen şey yani aynı töz olup olmadığımız” hakkında şüphelere yol açar. Buna göre Locke hafıza ile temellendirdiği kişi özdeşliğini ruhun özdeşliğinden ayırır ve düşünen tözün değişmesi halinde bile kişi özdeşliğinin devam edeceğini savunur. Çünkü bilincinde olduğumuz hafızamızın nedeni sadece biz olsak hafızanın bir tözden diğerine aktarılması mümkün sayılmaz. Ancak bazen kişiler kendilerinin neden olmadığı hatıralara sahip olabilirler.³ Bu durum Locke için kişi özdeşliğinin düşünen tözün yani ruhun özdeşliğini gerektirmediği anlamına gelir.

Leibniz ise kişi olarak görünen özdeşliğin gerçek yani tözsel bir özdeşliği gerektirmediği düşüncesine karşı çıkar. Ona göre bu, belki Tanrı'nın mutlak gücü sayesinde olabilir, ancak “eşyanın düzenine göre kendisini aynı olarak algılayan bir kişi için görünen özdeşlik, düşünme veya ben algısı ile eşlik edilen her bitişik geçişte elde edilen gerçek bir özdeşliği gerektirir, içsel ve doğrudan algı eşyanın doğal akışı hakkında yanılmaz.”⁴ Buna göre Leibniz içe bakış olarak bilinci yanılmaz bir bilgi kaynağı olarak görmekte ve bilinçte ortaya çıkan özdeşliğin ancak tözsel bir gerçeklikten dolayı meydana geldiğini düşünmektedir.

Ayrıca Leibniz unutkanlıklarımız nedeniyle tözsel özdeşliğimiz hakkında şüpheler doğduğu iddiasına itiraz eder ve unutkanlıklarımız nedeniyle

2 John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding* (London: Penguin Books, 1997), 302.

3 Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, 304-5.

4 Gottfried Wilhelm Leibniz, *New Essays on Human Understanding*, çev. Alfred Gideon Langley (New York: The Macmillan Company, 1896), 245-6

kendimizin örneğin beşikteki bebekle aynı kişi olduğumuzu reddetmeyi kabul etmez. Çünkü hafızamızda unutulmuş kesintiler olsa bile bilinç bağı ile her kişi kendisinin özdeşliğinin farkına varabilir. Dahası başka kişilerin şahitlikleri hafızamızdaki boşlukları doldurmamıza yardım edebilir. Bunlar bizim kişi özdeşliğimiz için yeterli sayılır. Çevremizdeki herkes bizi aldatmak isterse ve biz de rüyalarımızda yaptığımız şeyleri gerçek sanacak kadar kendimizi aldatmak istersek o zaman görünen özdeşlik yanlış olabilir. Fakat başkalarının sözlerinin doğruluğuna ve Tanrı'ya ahlaki olarak güvenebiliriz. Bu doğrultuda Leibniz benliği de fenomenal benlikten ve bilinçteki hafızadan ayırır. Ona göre benlik, gerçek yani tözsel özdeşliği ifade eder ve fenomenal benlik de doğru olduğunda kişisel özdeşliği ifade eder. Bu durumda kişi özdeşliği bilincinde olunan hafızaya bağlı olmadığı gibi benlik veya tözsel özdeşlik de kişi özdeşliğine bağlı değildir. Çünkü gerçek özdeşlik herhangi bir olgunun kesinliği gibi doğrudan içe bakış ile kanıtlanabilir. Buna göre Leibniz tözsel özdeşliği doğrudan kendimize dair farkındalığımızla bildiğimizi düşünür.⁵

Kısaca Leibniz benliğini tözsel bir varlık yani ruh olarak özdeşliğini savunmakta ve bunun da içe bakış olarak bilinçle bilinebileceğini iddia etmektedir. Bununla birlikte Leibniz'in ruhun tözsel olarak özdeşliği düşüncesi, Kant tarafından mantıksal yanlış çıkarım olarak nitelenir. Kant, bu mantıksal yanlış çıkarımı şu şekilde ifade eder:

Farklı zamanlarda kendi Benliğinin sayısal özdeşliğinin bilincinde olan şey, buraya kadar bir kişidir.

Şimdi ruh böyledir

O halde ruh, bir kişidir.⁶

Bu çıkarımın büyük öncülü bir kişi tanımı yapar. Bu tanıma göre farklı zamanlarda kendinin sayısal olarak özdeş olduğunun bilincine sahip olan şey, bir kişidir. Küçük öncül ise kısaca ruhun da bu tanıma uyduğunu yani zamanda özdeşlik bilincine sahip bir şey olduğumu söyler. Sonuç ise bu öncüllerden geçerli olarak ruhun bir kişi olduğunu çıkarır. Bununla birlikte Kant bu çıkarımı mantıksal yanlış çıkarım olarak sunar. Bir çıkarımın mantıksal bakımdan yanlış sayılabilmesi için ise orta terimin öncüllerde birbirinden farklı iki anlamda kullanılması gerekir. Bu nedenle çıkarımın orta terimde öncüllerde farklı anlamlarda kullanılmasına neden olacak bir belirsizlik taşıdığına gösterilmesi gerekir. Bu çıkarımın orta terimi, *farklı*

5 Leibnitz, *New Essays on Human Understanding*, 247.

6 Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, çev. Paul Guyer ve Allen W. Wood (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 422, A361.

zamanlarda kendi Benliğinin sayısal özdeşliğinin bilincinde olan şey, ifadesidir. Arthur Melnick orta terim üzerinde bir belirsizlik bulunduğunu savunur. Ona göre bu belirsizlik sayısal özdeşliğin bir varlığın sayısal özdeşliği mi yoksa içsel durumları birleştiren yeteneğin sayısal özdeşliği mi olduğudur. Eğer ikinci anlamı kabul edersek ruh yani kişi hiçbir şekilde bir varlık değildir. Çünkü ruh veya özdeş olan özne iç duyu veya dış duyuda sezgisel olarak mevcut olamaz. Fakat bunun tersine eğer ruh bir varlık ise onun zamandaki özdeşliği de Kant'ın zamanın ideallığı teorisini ihlal eder. Çünkü ruhun zamandaki varlığı içsel durumlara eşlik etmekten başka bir şey olur. Yani çıkarım bu anlamda zamanda bir tözün özdeşliğini iddia eder hale dönüşür.⁷ Melnick'in orta terimin belirsiz olduğunu söylemesi Kant'ın bu çıkarımı yanlış mantıksal çıkarım olarak sunmasına uygun görünür. Fakat onun iddia ettiği gibi orta terim sadece sayısal olarak özdeş olan şeyden ibaret değil aksine sayısal özdeşliğinin bilincinde olan şeydir. Bu nedenle orta terim büyük öncülde bir varlık anlamında küçük öncülde ise içsel durumları birleştiren bir yetenek anlamında değişiklik göstermez. Dolayısıyla burada sorun orta terimin çift anlamlı kullanılması olarak görünmez. Aksine sorun kanaatimizce küçük öncülde orta terimin ilişkilendirildiği ruhun bir töz olmasıdır. Bu da Melnick'in de tespit ettiği üzere bu çıkarımda özdeşliği kanıtlanan şeyin ruh mu yoksa bilinç mi olduğunun belirsizliğine neden olur. Çünkü Kant küçük öncülde farklı zamanlarda kendi benliğinin özdeşliğinin bilincinde olan şeyi ruh olarak niteler. Bu da çıkarımda özdeşliği kanıtlanan şeyin ruh olmasını gerektirir.

C. Thomas Powell'a göre ise Kant'ın bu argümanı mantıksal bakımdan yanlış çıkarım olarak vermesi, formel bakımdan geçersiz olduğu anlamına gelir ve bu da orta terimin belirsizliğini gerektirir. Fakat Powell orta terim hakkında Kant'ın neyin belirsiz olduğunu söylemediğini ve dahası Kant'ın bu argümanı geçersiz saymasını gerektirecek bir şey görünmediğini iddia eder. Bu nedenle de Powell “bu yanlış çıkarımın ne şekilde yanlış çıkarım olduğunun açık olmadığı” tespitini yapar.⁸

Kanaatimizce de bu çıkarımdaki orta terim iki farklı anlamda kullanılmasını gerektirecek bir belirsizlik taşımaz. Çünkü her iki öncülde de orta terimin kastettiği şey, bilinçli olan bendir. Ancak orta terimin her iki öncülde ilişkili olduğu şeylerin birbirinden farklı olduğu söylenebilir. Öyle ki, orta terim büyük öncülde “kişi” ile ilişkilendirilmişken küçük öncülde “ruh” ile ilişkilendirilmiştir. Bu çıkarıma göre ben, kişi olarak tanımlanırsam, ruh bendir, o halde ruh bir kişidir sonucu çıkar. Fakat bu çıkarım da bir mantık

7 Arthur Melnick, *Kant's Theory of the Self* (New York: Routledge, 2009), 132.

8 C. Thomas Powell, *Kant's Theory of Self-Consciousness* (Oxford: Clarendon Press, 1990), 131.

yanlış değildir. Bu nedenle Kant da aslında çıkarımın neden mantıksal olarak yanlış olduğuna dair bir kanıt sunar görünmez. Peki ama öyleyse Kant bu çıkarımı neden mantıksal bakımdan üçüncü yanlış çıkarım olarak adlandırır?

Örneğin Norman Kemp Smith'e göre Kant'ın bu çıkarımda iddia ettiği yanlışlık, tasarım olarak benliğin sayısal özdeşliğinden hareketle kendinde varlık olarak öznenin sayısal özdeşliğini çıkarsamasından doğar. Çünkü özne her zaman tüm tecrübelerinde kendi kendisini özdeş olarak düşünür. "Fakat tasarımın özdeşliğinden onun altında yatan benliğin özdeşliğini çıkarmamız gerekir."⁹ Smith'e göre bu çıkarımda Kant'ın düşündüğü mantıksal yanlışlık bilincin özdeşliğinden bir töz olarak ruhun özdeşliğinin çıkarsanmasıdır. Çünkü ruh ile özdeşlik bilincine sahip ben aynı şey değildir. Bu nedenle küçük öncül yanlıştır. Çünkü bilinç bir sezgi olmadığı için kendisini üreten ruhun bilgisi sayılamaz. Buna göre Smith'in, bu çıkarımı geçersiz bulduğu söylenebilir, fakat bu, çıkarımın mantıksal olarak geçersizliğini göstermez. Dolayısıyla Smith'in yorumu Kant'ın bu çıkarımının hangi sonucu çıkarmak için geçerli olduğunu dikkate almaz. Smith, daha çok, yanlış mantıksal çıkarım olarak sunduğu için Kant'ın bu çıkarımdan neyin çıkmayacağını düşündüğü üzerine odaklanır.

Bununla birlikte Jonathan Bennett çıkarımın, ruhun kişiliği sonucunu verdiğini kabul eder.¹⁰ Bu çıkarımı geçerli bulan diğer yorumcular ise Kant'ın mantıksal olarak yanlış saymasının gerekçeleri üzerinde tartışırlar. Örneğin Karl Ameriks "bu argümanın en azından açıkça geçerli" olduğunu söyler. Ona göre argümanın birinci öncülü Kant tarafından kabul edilmiş durumdadır. Bu nedenle argümana yapılabilecek bir eleştirinin ikinci öncül üzerine yöneltilmesi gerekir.¹¹

Powell da Ameriks'in bu çıkarımın geçerliliğine dair tespitinin açık bir makuliyetinin olduğunu onaylar. Fakat Powell'a göre her ne kadar Kant argümanın geçersiz olduğunu açıkça söylemese de geçerli olduğunu da düşünüyor olamaz. Bu nedenle Powell üçüncü yanlış çıkarımın yapısını Kant'ın yanlış çıkarım tanımına göre inceler. Kant için yanlış çıkarımın nedeni kısaca argümandaki öncüllerin empirik olmamasına rağmen sentetik *a priori* sonuç çıkarmaya çalışmasıdır. Buna göre büyük öncül sadece bir tanım verir; küçük öncül ise içeriksiz bir kavramı konu üzerine yükleyerek onun hakkında bir şey iddia eder, yani empirik değildir.¹² Peki ama "ruhun,

9 Norman Kemp Smith, *A Commentary to Kant's Critique of Pure Reason* (New York: Palgrave Macmillan, 2003), 461.

10 Jonathan Bennett, *Kant's Dialectic* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016), 94.

11 Karl Ameriks, *Kant's Theory of Mind* (Oxford: Clarendon Press, 2000) 130-1.

12 Powell, *Kant's Theory of Self-Consciousness*, 130-1.

farklı zamanlarda kendi Benliğinin sayısal özdeşliğinin bilinci” olduğunu söyleyen küçük öncül nasıl empirik değildir? Ben’in zamanda kendisine özdeş kalıp kalmadığını bilmek için onun zamansal değişimlerde aynı kaldığını gözlemlemek gereklidir. Fakat ben’i gözlemlemek sadece iç duyu (içe bakış) ile mümkündür ve zaman da iç duyunun bir formudur. Dolayısıyla iç duyuya dayalı bu gözlem, bilinçli olduğum bu zamandan ve bu zamanın bana ait olduğu bilincinden başka hiçbir şey vermez. Dolayısıyla ruhun zamanda benim özdeşliğimin bilinci olduğunu söyleyen küçük öncül empirik içerikten yoksun sayılır.¹³ Powell’a göre küçük öncüle dair bu yorum doğru ise üçüncü yanlış çıkarımın neden yanlış bir çıkarım olduğu artık anlaşılır hale gelir. Öyle ki üçüncü yanlış çıkarımın büyük öncülü bize genelde bir varlığın nasıl düşünülebileceği ile ilgili bir tanım vermekte, küçük öncülü ise ruhun zorunlu bir tasarımı ifade etmekte ve bu haliyle sonuca gitmesiyle ise yanlış bir çıkarıma dönüşmektedir. Çünkü küçük öncülde ruhu üzerinde konuşabileceğimiz bir nesne gibi sunarak hakkında sentetik *a priori* sonuç çıkarmaya çalışmaktadır. Ayrıca Powell’a göre orta terim belirsizliği ortadan kaldırıldığında argümanın geçerli olacağı dikkate alınırsa bize ruhun nasıl tasarlanacağı hakkında analitik ancak empirik olmayan geçerli bir sonuç vereceği de kabul edilebilir ve bu da Kant’ın ruhun kişiliğini çıkarımsal bir sonuç değil, fakat bilincin zamandaki özdeşliğini ifade eden bir geçerli bir önerme olarak nitelemesiyle uygun düşer.¹⁴

Powell’ın bu yorumuna göre çıkarımın mantıksal yanlışlığı, epistemolojik değerleri farklı iki önermeden sonuç çıkarmasından kaynaklanır ve burada epistemolojik değeri farklı olan küçük öncüdür. Ruhun farklı zamanlarda sayısal özdeşlik bilincine sahip bir şey olduğunu söyleyen küçük öncül empirik bakımdan içi boş görünür. Çünkü bilinç, Kant’a göre ruhun bilgisi değildir. Bu nedenle küçük öncülün yanlış olmaktan ziyade empirik olmadığını söylemekle Powell’ın yorumu daha doğru sayılabilir. Dolayısıyla Powell bu çıkarımın bilincin özdeşliğinden ruhun özdeşliğini çıkarsadığı için Kant tarafından mantıksal olarak yanlış bulunduğunu savunur.

Kanaatimizce de Kant’ın ruhun özdeşliği için verdiği bu çıkarım mantıksal olarak geçerlidir. Fakat Kant’ın onu yanlış çıkarım olarak sunmasının nedeni kendi epistemolojisi gereği bilgi değerinden yoksun görmesidir. Çünkü ruhun bir kişi olarak zamanda kendine özdeş olduğunu bilebilmemiz için empirik yani sezgisel içerik yoktur. Kısacası duyularımızda ruhun özdeşliği mevcut değildir. Bu bakımdan bu çıkarım, sadece ben ile ifade edilen bilincin özdeşliğini geçerli olarak kanıtlayabilir. Ancak ruhun bir töz olarak özdeşliğini

13 Powell, *Kant’s Theory of Self-Consciousness*, 134.

14 Powell, *Kant’s Theory of Self-Consciousness*, 135.

kanıtlamaya çalıştığında bu çıkarımı Kant mantıksal bakımdan yanlış olarak niteler. Fakat aslında öncüller arasında Kant'ın gördüğü epistemolojik farklılık, bu çıkarımı mantıksal bakımdan yanlış kılmaya yetmez. Belki bu nedenle Kant, çıkarımı takip eden üç paragrafta ruhun özdeşliğine karşı üç argüman daha ileri sürer.

2. Özdeşlik Bilinci, Zamanın Bilincidir

Kant birinci argümanında ruhun özdeşliğini belirlemek için dışımızdaki herhangi bir nesnenin zamandaki özdeşliğinin nasıl belirlendiğine dikkatimizi çeker. Ona göre dışımızdaki bir nesnenin özdeşliğini belirlemek için onun farklı zamanlardaki kalıcılığını tespit etmek gerekir ve bu da ancak deney yoluyla mümkündür. Eğer dışımızdaki nesne değişen zaman içerisinde kendi kendisiyle aynı kalmayı sürdürürse zamanda kendisiyle özdeştir. Aynı şekilde kendimin özdeşliğini incelemek istersem ki bunun yolu öncelikle içe bakıştır. Çünkü “ben iç duyunun nesnesiyimdir ve tüm zaman da sadece iç duyunun bir formudur.”¹⁵ Buna göre zamanda birbirini takip eden her anki bilincimi kendimle ilişkilendiririm ve “tüm zamanda” kendimin sayısal olarak özdeş olduğunu düşünürüm. Dolayısıyla “ruhumun kişiliği, çıkarımsal bir sonuç olarak değil aksine tamamen ben-bilincinin zamandaki özdeşliğinin bir önermesi olarak görülmelidir ve bu da *a priori* olarak geçerli olmasının nedenidir.” Bu açıklaması Kant'ın çıkarımın sonucunu yani ruhun kişi olduğunu *a priori* olarak geçerli bulduğunu gösterir. Fakat burada ruhun kişiliğinin aslında ben bilincimin zamandaki özdeşliği olduğunu söyler. Buna göre Kant ruh ile ben bilincini kasteder ancak ikisi aynı şey değildir. Çünkü ruh genelde bir tözü ve bilinç de ruhun ürettiği eylemi ifade eder. Dolayısıyla Kant, ruhun kişiliği sonucunu sadece ben bilincinin özdeşliği ile aynı anlama gelmek şartıyla geçerli kabul eder. Bu noktadan sonra Kant ben bilincinin özdeşliğinin *a priori* olarak geçerliliğine gerekçe olarak kişinin kendisi hakkındaki her zaman süren özdeşlik bilinci ile kişinin kendi zihnindeki bütün bir zamanın bilincinin aynılığını gösterir. Diğer bir deyişle Kant'a göre zaman zihinde algının *a priori* bir formu olarak bulunduğundan dolayı kişinin kendisinin zamanda özdeş olarak bilincinde olması, kendi zihnindeki zamanın bilincinde olması ile aynı anlama gelir. Kısacası özdeşlik bilinci ile zamanın bilinci aynı şeydir. “Dolayısıyla kişi özdeşliği kaçınılmaz olarak benim kendi bilincimde bulunacaktır.”¹⁶ Buna göre, ruhun kişiliği, sadece ben bilincinin özdeşliği anlamında, zamanda aynı kaldığının iç duyusundan hareketle çıkarılan bir sonuç sayılmaz, aksine zamanın bilinçte içkin olmasından dolayı zorunlu olarak bulunur.

15 Kant, *Critique of Pure Reason*, 422, A361-2.

16 Kant, *Critique of Pure Reason*, 423, A362.

Ameriks, birinci paragrafta Kant'ın "ruhun kişiliğinin, benliğin sayısal özdeşliğinin bilinci olduğunun *a priori* geçerli görülmesi gerektiği" ifadesini onaylar gördüğünü söyler. Fakat ona göre Kant'ın bunu kesin olarak onayladığı kabul edilemez, çünkü o zaman argümanı eleştirmeden bırakmış olur. Bunun aksine Kant'ın ruhun kişiliği üzerine dayandırılacak ve rasyonel psikoloji savunucunun da kabul etmek isteyeceği başka bir önermenin *a priori* olarak geçerli olduğunu kastetmiş olması gerekir. Kant da zaten bu geçerli önermeyi bize akabinde "kendimin tüm zaman boyunca bilincinde olmam" ile "bu zamanın benim birliğime ait olarak bilincinde olmam" bir özdeşlik önermesidir diye ifade eder. Ameriks asıl bu önermenin geçerli olduğunu düşünür ve çünkü ona göre bu önerme bilinçli olduğum sürece kendimin bilincinde olduğumu ifade eder. Buna göre eğer her zaman kendimin bilincinde olduğum kabul edilirse benim her zaman aynı ben olduğum sonucu çıkar. O halde her zaman bir ve aynı ben vardır. Bu sonuç önermesi ise zamanda özdeşliği kanıtlamak için yeterli sayılmaz. Çünkü Kant için bu sonuç bir kısır döngü sayılır.¹⁷ Dolayısıyla Ameriks'e göre böyle bir kısır döngüden sonuç çıkarılamaz.

Patricia Kitcher bu kısır döngüyü şu şekilde ifade eder: Kant'a göre zaman iç duyunun bir formudur. Bu nedenle ben tüm zihinsel durumları zamanda algıları. Buna göre ben zihinsel bir durumu algıladığımda onu kendime atfettiğim için kendime de zamanda bir süreklilik atfetmem gerekir. Dolayısıyla Kant'ın ifadesiyle tüm zamanın bende olması ile benim zamanda sayısal olarak özdeş olmam aynı anlama gelir.¹⁸

Melnick'e göre de zamanın kesintisiz bir dilimine dair bilincim bir anlamda "uzatılmış benlik" olarak adlandırılabilir. Bu nedenle bu zamanın her bir noktasında geriye doğru baktığımda bu zamanın her bir anında kendimi var olarak düşünürüm. O halde ben zamanın her anında kendimin özdeşliğinin bilincine ulaşıyorum. Kant bu uzatılmış benliğin bir zaman diliminde özne olarak özdeşliğimin kanıtı olduğunu kabul eder. Fakat Kant bunun bir zaman diliminde varlığımın özdeşliğinin kanıtı sayılmayacağını düşünür.¹⁹

Bütün bunlara göre Kant'ın birinci paragrafta ruhun özdeşliğine karşı kurguladığı argümanın yine kendisinin zamanın ideallığı teorisine dayalı olduğu ortaya çıkar. Kant'a göre zaman algılama yetimizin *a priori* bir formudur. Bu nedenle ben her ne algılasam ancak zamanda algıları. Buna göre kendime dair bilincim de zamanı önceden gerektirir. Yani kendimi de zamanda olarak algıları. Dolayısıyla kendimin zamanda özdeş olduğuna

17 Ameriks, *Kant's Theory of Mind*, 131.

18 Patricia Kitcher, "Kant's Paralogisms," *The Philosophical Review* 91, no. 4 (1982): 536.

19 Melnick, *Kant's Theory of the Self*, 133.

dair algım benim zamana dair algımla aynı olur. Bu nedenle Kant bundan kendimin özdeşliğinin bilincimde *a priori* olarak bulunduğunu ve bunun çıkarımsal bir sonuç olarak görülemeyeceğini söyler.

Bununla birlikte Kant'ın zamanın idealliği teorisi üzerine kurulu olan bu argüman kabul edilirse sadece kendimiz için değil her şey için neden bizde zamandan ayrı olarak farklı zamanlarda aynı olmak anlamında bir özdeşlik fikrinin ortaya çıktığı sorusu cevap ister. Çünkü özdeşlik, değişen zamanlarda aynı kalmayı ifade ederken zaman fikri bir değişimi içerir. Öyle ki, bir şeyin zamanda olması, tüm zamanlarda aynı kalmasını gerektirmez. Bu nedenle benim zaman bilincim özdeşlik fikrini içermez. Bunun tersine özdeşlik bilincim ise değişen zamanlarda benim aynı kaldığımı ifade eder ve bu nedenle zaman bilincimden farklıdır. Dahası ben kendimin özdeşliğini, bilinçli olduğumu hatırladığım tüm zamanlar için ileri sürerim. Bu bakımdan kendimin özdeşliğini sadece zaman bilincimden değil geçmiş zamanlara dair hafızamdan çıkarırım. Halbuki her an içinde bulunduğum zamana dair bilincim hafızayı içermez. Bu nedenle benim zamanın bilincinde olmam ile özdeşliğimin bilincinde olmam aynı şey değildir.

3. Ruhun Özdeşliği Dışarıdan Gözlemlenemez

Kant ikinci argümanında ise kişinin özdeşliğini ayrıca dışarıdan bir kimsenin bakış açısından değerlendirir. Ona göre ben kendimi bir başkasının bakış açısından bir sezgi nesnesi olarak düşünebilirim. Bu durumda başka bir kimse beni bir zaman içinde düşünür. Çünkü zaman, her insanın kendilik bilincinde bulunur. Bu tespitten hareketle “beni, bilincimdeki her zamanda tüm tasarımlara -gerçekte tam bir özdeşlikle- eşlik eden olarak kabul etse bile bundan benim benliğimin nesnel kalıcılığını hâlâ çıkaramayacaktır.” Diğer bir deyişle başka bir kimse beni her zaman kendi bilincinde özdeş olarak kabul etse bile bundan benim nesnel olarak zamanda kendime özdeş olduğum sonucunu çıkaramaz. “Çünkü gözlemcinin beni içinde koyduğu zaman, benim duyumsamamda karşılaşılan zaman değildir, onunkinde karşılaşılan zamandır.” Yani başkasının beni içinde algıladığı zaman ile benim bilincime ait olan zaman aynı değildir. “Dolayısıyla benim bilincimle zorunlu olarak birleşik olan özdeşlik, onun bilinciyle birleşik değildir.”²⁰ Bunun anlamı, başka bir kimsenin kendisinin zamanında beni özdeş olarak düşünmesinin benim zamanda özdeşlik bilincimi nesnelleştirmek için yetmeyeceğidir. Buna göre Kant, ardışık zamanda bilincimin özdeşliğinin kendi düşüncelerimin birleştirilmesi için gerekli olduğunu fakat bunun “benim öznenin” yani ruhumun sayısal özdeşliğini kanıtlamadığı sonucunu çıkarır.

20 Kant, *Critique of Pure Reason*, 423, A362-4.

Burada Smith, Kant'ın yazdığı dönemde kendisinin sübjektivist olduğu izlenimi veren ikinci bir argüman daha sunduğunu ve bu argümanı tamamen zamanın öznelliği üzerine kurguladığını söyler: Başka bir kimsenin beni içinde tasarladığı zaman ile benim kendi tasarladığım zamanım aynı olmadığından dolayı bilincimin özdeşliğine dair düşüncesi, benim zamanda nesnel olarak özdeşliğimi çıkarsamasına yeterli olmaz. Çünkü benim özdeşliğimi nesnel olarak çıkarsayabilecek ortak bir zaman söz konusu değildir.²¹

Smith gibi Ameriks de bu argümanı Kant'ın zamanın öznelliğine vurgusuyla anlar. Ameriks'e göre Kant'ın "dışarıdan bir gözlemci bilincimdeki tüm zamanlarda tüm tasarımlara gerçekten tam bir özdeşlikle eşlik eden bir benim varlığını kabul etse bile bundan benim kalıcılığımın dair nesnel bir sonuç çıkaramaz" ifadesi önemlidir. Fakat bunun ne ifade ettiği ilk bakışta hemen anlaşılabilir. Çünkü bilincimle benim eşlik ettiğim çeşitli zamanlar olduğu şeklinde anlarsanız bundan benim nesnel kalıcı olduğum sonucu doğru olarak çıkar. Fakat Kant'ın burada dediği şey, "bilincimin çeşitli zamanlarda var olduğu değil, aksine sadece çeşitli zamanların benim bilincimde var olduğudur." Bu nedenle bilincim zamanda sayısal-kalıcılık anlamında özdeş değil aksine farklı zamanlara yönelen bilinç olarak özdeştir.²²

Melnick ise Kant'ın gözlemcinin zamanı ile benim bilincimin zamanı aynı olmadığı iddiasından gözlemcinin bedenimi kesintisiz olarak sezebileceği durumlarda bile benim bilincim örneğin uykuyla kesintiye uğradığını bilemeyeceği anlamını çıkarır. Çünkü sadece bedenimi gözlemlemekle kendi özdeşliğini kesinti süresince bana yansıtamaz. Buna göre Kant başka kimse için benim kişi olmamın kesinti süresince bedenin özdeşliğinin gözleminden çıkarılamayacağını söylemek ister.²³

Önceki yorumculardan farklı olarak Powell, Kant'ın bu argümanını zamanın öznelliğinden ziyade bilincin empirik gözleminin imkansızlığına dayalı olarak açıklar. Powell'a göre Kant ikinci paragrafta rasyonel psikolojinin ruhun zamanda özdeş olduğunu savunmak için kalıcılık kavramını yasal olmayan biçimde empirik olarak kullandığını göstermeyi amaçlar. Kant bu amaçla dışarıdan bir gözlemciye başvurur. Çünkü ruh bir sezgi nesnesi değildir ve dolayısıyla kişinin kendi özdeşlik bilinci dışarıdan bir kimse tarafından empirik olarak bilinemez. Dolayısıyla benim kendi bilincimde bulduğum özdeşliği empirik olarak çıkarsamam da söz konusu olamaz. "Benim özdeşliğimin zamanda aynı kaldığına dair yargımın ki ben böyle kalıcı olduğum yargımda bir bakıma haklı olsam bile üçüncü bir kişinin

21 Smith, *A Commentary to Kant's Critique of Pure Reason*, 462.

22 Ameriks, *Kant's Theory of Mind*, 134.

23 Melnick, *Kant's Theory of the Self*, 136.

yargısından epistemolojik olarak farklı olması, bu yargının empirik olarak temellendirilmiş olduğu inancına karşı kendinde güçlü bir kanıttır.²⁴ Yani benim her zaman özdeş olduğuma dair bilincim, bana aittir ve benim dışımda başka birisi tarafından empirik olarak bilinmesi mümkün değildir. O halde benim özdeşlik bilincim hiçbir şekilde empirik bir çıkarsama olarak kabul edilemez. Bu şekilde Kant kişi özdeşliğinin empirik bilgisinin sadece dışarıdan bir kimse için değil dahası kendisi için de mümkün olmadığını savunur. Ona göre bilebileceğim tek şey kendimi özdeş olarak düşündüğümüdür, fakat böyle olup olmadığı kesin olarak bilinebilecek bir konu değildir. Buna göre Kant “benim zamanda özdeş olup olmadığını bilemeyeceğim şeklindeki şüpheli tezi savunur.”²⁵ Bu şekilde Powell'a göre Kant benim kendimin özdeşliğine dair bilincimin empirik olarak geçersizliğini aslında bir başkası tarafından empirik olarak bilinmesinin imkansızlığına dayandırır.

Buna göre Kant'ın ikinci paragraftaki argümanı, ruhun özdeşliğini kanıtlamak için empirik olabilecek tek yolun aslında başkasının gözleminde özdeşliğin tespit edilmesi olduğunu, fakat bunun da sadece beden gözlenmesinden çıkarsanamayacağını iddia eder. Çünkü başka bir kimse için algılanabilecek tek şey benim bedenimdir. Buna rağmen Kant başka bir kişinin bedenimin özdeşliğinden benim ruhumun özdeşliğini çıkarsayamayacağını göstermek için zamanın öznelliğine başvurur. Buna göre dışarıdan bir kimsenin algısındaki zaman ile benim kendi bilincimdeki zaman aynı değildir. Bu nedenle dışarıdan bir kimsenin beni kendi algısındaki zamanda özdeş bulması, benim özdeşliğimi nesnelleştirmez. Dolayısıyla Kant'a göre ruhun özdeşliği hiçbir şekilde dışarıdan yani empirik olarak bilinemez.

Buna göre kişinin kendisine dair özdeşlik bilincinin empirik bir bilgi sayılması için dışarıdan bir kimsenin gözlemi ile empirik olarak bilinmesi gerekir. Çünkü dışarıdan bir kişinin gözlemi sezgi içerir. Bununla birlikte benim özdeşliğim dışarıdan hiç kimse için bu şekilde empirik olarak bilinebilir değildir. Dolayısıyla Kant, ruhun özdeşliği dışarıdan yani başkasının gözlemiyle empirik olarak bilinemezse kişinin kendisi tarafından da empirik olarak bilinemez demek ister. Bu bakımdan kişinin iç duyusuna dayalı özdeşlik bilinci dış duyulardan edinilmiş bir gözlemin sahip olduğu epistemolojik değere yani bilgi niteliğine sahip olamaz. Sonuçta Kant sezgi içermediği için kişinin kendi bilinci ile dışarıdan bir gözlemcinin düşüncesini bir tutar.

Bununla birlikte ruhun özdeşliği dış duyuya dayalı gözlemlerle bilinemezse o halde iç duyuya dayalı bilinçle de bilinemez iddiasına şu şekilde itiraz

24 Powell, *Kant's Theory of Self-Consciousness*, 144.

25 Powell, *Kant's Theory of Self-Consciousness*, 145.

edilebilir: dışarıdan bir kimsenin dış duyularına dayalı gözleminde bedeninin dışında benim özdeşliğime dair düşüncesinden başka bir şey yok iken benim kendi iç duyumda bir özdeşlik bilincim vardır ve ikisi aynı epistemolojik değerdedir. Çünkü bilincin kendisinin bir başkasının düşüncesinden daha çok güvenli sayılması için nedenimiz vardır. Öyle ki, kendimin özdeşliğine dair bilincim özne ve nesnenin aynılığına dayanırken dışarıdan bir kimsenin düşüncesi böyle bir ilişkiden yoksundur. Dolayısıyla kendimin özdeşliğine dair bilincim, dışarıdan bir kimsenin düşüncesinden daha çok bilgi verici sayılabilir.

4. Özdeşlik Bilinci Tözden Töze Aktarılabilir

Kant üçüncü paragrafta ruhun özdeşliğine karşı yeni bir argüman daha tasarlar. Ona göre “ben” mantıksal olarak özdeş olsa da aslında bu özdeşliği ortadan kaldıran bir değişim olabilir ve bu değişime rağmen ona aynı şekilde “ben” demeye devam edebiliriz. Şöyle ki, öznenin her değişiminde önceki öznenin düşüncesi saklanarak sonraki özneye aktarılabilir. Kant bu durumu dipnotta verdiği bir örnekle de göstermek ister. Esnek bir topun düz bir çizgi üzerinde çarptığı diğer bir topa tüm hareketini aktardığını varsayalım. Benzer bir şekilde bir tözün kendi durumunu ve bilincini bir başka töze aktardığını varsayabiliriz. Buna göre birincisinin durumunu ve bilincini ikinci bir töze aktardığı ve ikincinin de aynı şekilde bir üçüncüye aktararak devam ettiğinde her biri kendinden öncekilerin durum ve bilinciyle birlikte kendisinininkine de sahip olmuş olur. Öyle ki her töz, önceki tözlerin durum ve bilinçlerine sahip olmakla birlikte birbirinden ayrı töz sayılabilir.²⁶

Melnick, Kant’ın benzetmesini insanın bilincinin bedeni ile ilişkisi olarak ele alır. Ona göre hareket eden bir cisimdeki mekanik enerji, aktifleştirilmiş bir kapasite olarak düşünülebilir. Bir cisim diğerine çarparak mekanik enerjisini aktardığında bu kapasite de ikinci cisme aktarılır ve yeniden aktif hale gelir. Aynı şekilde entelektüel faaliyet anlamında kabul edebileceğimiz kapasite de farklı ardışık bedenlerde aktifleşerek var olmaya devam edebilir. Bizim bir kapasite olarak varlığımız kendisinin aktifleştirilmesinin yollarını içerir. Bu yollar bizim için kalıcı bir bedenin uyarılmasından geçer. Beden ise kapasitenin empirik kriteridir yoksa onu oluşturan şey değildir.²⁷ Melnick bu benzetmeyi bilinçlerin farklı bedenlerde taşınabilmesi olarak anlamakla yanlış bir yöne dalmış sayılır. Çünkü kanaatimizce burada Kant’ın benzetmesi bilincin farklı bedenlerle ilişkisine dair değil aksine farklı ruhlarla ilişkisine dair görünmektedir.

26 Kant, *Critique of Pure Reason*, 423, A362-4.

27 Melnick, *Kant’s Theory of the Self*, 138.

Peter Strawson'a göre ise Kant şunu söylemek ister: Bir insan hatırladığı bilinç durumlarını kendisine atfettiğinde bu tecrübelerin öznesini gösteren "ben" zamirini kullanmasını haklı çıkarmak için gerekli kişisel özdeşliğin hiçbir kriterine sahip olamaz. Öyle ki herhangi bir tecrübe yaşandığında bunun benim yaşadığımı söyleyebilmenin hiçbir anlamı yoktur.²⁸ Bu nedenle kendisinin özdeş olduğunu söyleyen birine biz bu düşünceleri eş zamanlı olarak düşünen, onun sahip olduklarından ayırt edilemeyen tecrübelerle sahip olan ve şimdi özdeşliğini iddia eden binlerce ruhun var olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda karşımızdaki kişi bizi bedeni ile bu şekilde ilişkili tek bir ruh olduğuna nasıl ikna edebilir?²⁹ Strawson'a göre Kant bu argümanla bizi hiç kimsenin buna ikna edemeyeceğini göstermek ister.

Ameriks ise Kant'ın bu benzetmesini kendi örneğiyle şu şekilde açıklar: Bir acının sürekli tasarımı, sürekli bir acının tasarımı olabilir. Fakat acının bu tasarımı gerçekte acının bir sonucu değil de kendisine neden olan başka bir şeye ait olabilir. Bunun gibi benliğin sürekli tasarımının da sürekli bir benin tasarımı olması gerekmez. Diğer bir deyişle benim farklı zamanlarda özdeş olduğum düşüncesinin, farklı zamanlarda aynı olan bir benliğin düşüncesi olması gerekmez. Buna göre Kant kişisel benlik kendimin farklı zamanlarda özdeş olduğum düşüncesiyle kanıtlanamaz demek ister. Öyle ki düşüncelere her zaman eş sesli olan "ben" tasarımının eşlik edeceği şekilde bilincin aktarıldığı bir durum olabilir.³⁰ Ameriks'e göre Kant'ın fikri oldukça radikaldir. Ona göre burada Kant'ın dikkatimizi bunun mantıksal olarak mümkün olduğuna çekmek istemesi önemlidir. Bununla birlikte Kant bu mantıksal imkânın gerçekleştiğine inanmak için iyi bir nedenimiz olduğunu kastetmez. Çünkü böyle bir durumun mantıksal imkânı, bilincin bir tözden diğerine geçtiği "tuhaf önerisini" savunmaya götürecektir şekilde görülmemelidir. Yani Kant'ın kastettiği şey, bilincimin önce bir varlık sonra başka bir varlıkta ortaya çıktığı değil aksine benim kendime atfettiğim bilinç içeriklerinin önceden benim tarafımdan neden olundukları gibi başka bir "ben" tarafından da neden olunabilecekleridir.³¹

Bu noktada Powell, Kant'ın ruhun bir töz olduğunu kabul etmediği halde bu paragraftaki kullandığı benzetmeyle rasyonel psikoloğa bir taviz verdiğini düşünür. Kanaatimizce Powell'ın bu sözünün nedeni, eğer ruh bir töz değilse birbirine çarpan toplar gibi bilincin birbirine aktarılacağı farklı tözler varsaymasının Kant için getireceği çelişkidir. Diğer bir deyişle Kant,

28 Peter F. Strawson, *The Bounds of Sense* (London: Routledge, 2006), 165.

29 Strawson, *The Bounds of Sense*, 168.

30 Ameriks, *Kant's Theory of Mind*, 135.

31 Ameriks, *Kant's Theory of Mind*, 136.

bu şekilde çarpan toplar gibi bilince neden olan farklı tözler varsayarak aslında birinci mantıksal yanlış çıkarımda reddettiği ruhun tözselliği teorisini kabul eder hale dönüşür. Bu tavizin dışında ona göre Kant'ın temel iddiası, bir bilincin kendisini zamanda özdeş olarak tasarlamasının aslında bu bilinci üreten kendinde varlığın doğası bakımından zamanda farklı olmasının çelişkili olmadığıdır.³²

Bütün bunlara göre üçüncü argümanında Kant başvurduğu örneklerle aslında ruhun özdeşliğini reddetmek için tözselliğini kabul etmek zorunda kalmış görünür. Çünkü bir bilincin özdeş olmayan birçok ruh tarafından üretilebileceğini düşünmek en azından töz olarak bir ruhun varlığını kabul etmeyi gerektirir. Bu nedenle bu örnek üzerinden Kant'ın ruhun özdeşliğini reddetmeye çalışması, onun ruhun töz olduğunu kabul etmesini gerektirir. Buna rağmen Kant'ın bu örnekteki amacı özdeşlik bilincinin özdeş bir varlık tarafından üretilmesinin zorunlu olmadığını göstermektir. Fakat eğer bilincin nedeni bir ruh kabul edilirse bu ruhun birden çok olduğunu varsaymak için de bir gerekçe var olmalıdır. Bununla birlikte Kant bize böyle bir gerekçe sunmaz. Kant'ın demek istediği sadece “neden olmasın?” tarzında bir itiraz olarak görünür. Fakat Ockhamlı William'ın usturasının da ifade ettiği gibi gerekçesi olmadıkça nedenleri çoğaltmamak bir doğruluk belirtisidir. Dahası Kant'ın bu argümanı kabul edilirse özdeş olmayan tözlerin özdeşlik bilincine neden olduğu varsayılmış olur. Buna göre özdeşlik bilinci kendi kendine yani nedensiz olarak ortaya çıkmış sayılır. Halbuki özdeşlik bilincimizin nedensiz olarak ortaya çıkabileceğinin imkânı doğru görünmez. Çünkü insan zihni sonuçların nedensiz olarak ortaya çıktığını kabul etmez. Yani yokluk hiçbir şeyin nedeni değildir. Dolayısıyla sonuçlar ontolojik olarak denk nedenleri gerektirir. Buna göre diyebiliriz ki özdeşlik bilincimizin özdeş bir töz tarafından yaratıldığını düşünmek daha doğrudur.

Kant ise özdeşlik bilincimizin özdeş bir tözü gerektirmesini sadece bir düşünce olarak görür ve bilgi değeri taşımadığını savunur. Bu nedenle Kant kişilik mantıksal yanlış çıkarımının son paragrafında ruhun özdeşliğini ifade eden kişilik kavramının kalabileceğini ve pratik açıdan da “gerekli” ve “yeterli” olduğunu kabul eder. Fakat ona göre bu konuda “saf akılla ben bilgimizin genişlemesi olarak onunla asla övünemeyiz.”³³ Çünkü bu bir kavramdır ve sezgi içermediği için bilgi sayılmaz. Bununla birlikte Kant'ın kendisi de maddenin değişiminde niceliklerin ve harekette etki ile tepkinin birbirine eşit olmasını sentetik *a priori* yani deneye dayanmayan zorunlu

32 Powell, *Kant's Theory of Self-Consciousness*, 146.

33 Kant, *Critique of Pure Reason*, 424, A365-6.

bir bilgi saymaktan çekinmez.³⁴ Dolayısıyla bu ilkeye uygun olarak Kant açısından da özdeşlik bilincimizin nedeni olarak özdeş bir tözün varlığını bildiğimiz söylenebilir.

Ayrıca Kant'ın bu bilinemezci tutumu, bize, sezgimizdeki nesnelere özdeşliğini bilme imkânı verirken kendimizin özdeşliğini bilgi alanı dışına çıkarır. Yani kendisi dışındaki şeylerin özdeşliğini biliyor olan varlık, kendisinin özdeşliğini bilemez sayılır. Çünkü sadece sezgisi olan şeylerin özdeşliğini bilebiliriz. Bununla birlikte sezgimizdeki cisimlerin özdeş olduğunu söylemek de başka bir tartışma gerektirir. Çünkü biz her ne kadar sezgimizde cisimleri özdeş sayabilirsek de onların her an değişime uğruyor olmaları özdeşliklerini kabul etmemizi engeller. Dolayısıyla Kant'ın özdeşliği bilmek için gerekli gördüğü sezgi şartı bize kendi nesnelere özdeşliğini veremez görünür. Dahası sezgimizdeki nesnelere değişiminin bilinmesi için en azından başka bir şeyin zamanda özdeş kalmasına ihtiyaç vardır. Çünkü her şeyin değiştiği bir ilişkide değişimin bilinmesi mümkün değildir. Bu nedenle yaşamımız boyunca en azından bedenimizin geçirdiği tüm değişimleri bildiğimizi söyleyebilmek için değişmeden kalan bir ruha sahip olduğumuzun bilinmesi gerektiğini söylemek yanlış sayılmaz.

Sonuç

İlk olarak Locke, bilincinde olduğu hafızası nedeniyle kişinin zamanda kendine özdeş olduğunu savunur, fakat hayatta bazı yaşantıların unutulması ve başka kişilerin yaşantılarının kendi yaşantısı gibi yanlış hatırlanması nedeniyle kişi özdeşliğinin ruhun özdeşliğini gerektirmediğini düşünür. Buna karşılık olarak Leibniz ise kişi özdeşliğinin töz özdeşliğini gerektirdiğini iddia eder ve bu konuda bilinci yanıltmaz bir bilgi kaynağı olarak görür. Kant ise Leibniz'in bu argümanını şu şekilde kurgular: farklı zamanlarda kendi benliğinin sayısal özdeşliğinin bilincinde olan şey, bir kişidir, ruh da böyledir, o halde ruh bir kişidir.

Kant bu çıkarımı mantıksal bakımdan yanlış olarak sunar, fakat buna dair bir gerekçe göstermez. Bununla birlikte bir çıkarımın mantıksal bakımdan yanlış olması, orta terimin öncüllerde iki farklı anlamda kullanılmasından meydana gelir. Ancak bu çıkarımın orta teriminde böyle bir belirsizlik göze çarpmaz. Diğer bir deyişle orta terim öncüllerde birbirinden farklı iki anlamda kullanılmış değildir. Bununla birlikte orta terim, büyük öncülde kişi kavramı ile ilişkilendirilmişken küçük öncülde ise ruh ile ilişkilendirilmiştir. Buna göre küçük öncül ruhun bize farklı zamanlarda kendisinin sayısal özdeşliğinin bilincinde olan bir şey yani benlik olduğunu iddia eder.

34 Kant, *Critique of Pure Reason*, 145, B18.

Halbuki ruhun böyle olduğu sezgide gösterilemez. Bu durum Kant için küçük öncülün bilgi değerine sahip olmadığı anlamına gelir. Dolayısıyla bu çıkarımın sonucu epistemolojik olarak bir bilgi değeri taşımaz. Buna göre Kant'ın bu çıkarımı ruhun kişi olarak özdeşliğini kanıtlamada bilgi değeri taşımadığı için mantıksal olarak yanlış çıkarım başlığı altında sunduğu düşünülebilir. Fakat ruhun kişi olduğu soncunun bilgi değeri taşımaması çıkarımın mantıksal olarak yanlış sayılmasını gerektirmez. Buna göre bu çıkarımı mantıksal olarak yanlış sayması, Kant'ın farklı zamanlarda kendi bilincinin özdeşliğinden hareketle ruhun zamanda özdeşliğinin çıkarsanamayacağı anlamına gelir. Kısacası bilinçteki özdeşlik, söz konusu bilinci üreten bir tözün yani ruhun özdeşliğini kanıtlamaya yetmez. Çünkü Kant'a göre bilinç bir sezgi olmadığı için ruhun özdeşliğini göstermez. Kant bu çıkarımı mantıksal yanlış çıkarım olarak göstermesinin dışında ona karşı üç argüman daha ileri sürer.

Kant'ın birinci argümanı, özdeşliğin nasıl bilineceğinden hareket eder. Buna göre dışımızdaki bir nesnenin özdeşliği ancak farklı zamanlarda aynı kalmasından hareketle bilinir. Fakat elbette ki ruhun özdeşliği dışsal bir nesnenin özdeşliği gibi bilinemez. Çünkü ruh, dışsal bir nesnenin aksine iç duyunun bir nesnesidir ve bu nedenle iç duyuya dayalı bir algıyla bilinebilir. Ancak bu noktada Kant zamanın bizim algımızın *a priori* bir formu olduğunu hatırlatır. Buna göre kendimin farklı zamanlarda özdeş olduğuna dair algım aslında yine algımın bir formu olan zamanın algısıdır. Kısacası kendimin zamanda aynı kaldığına dair bilincim, bende bulunan zamanın bilincinden ayırt edilemez. Dolayısıyla benim bilincimde her zaman kendimin özdeşliği zorunlu olarak bulunur. Kant bundan hareketle ruhun kişiliğinin yani özdeşliğinin çıkarımsal bir sonuç olamayacağını aksine ben-bilincinin zamandaki özdeşliğini ifade eden bir önerme olarak *a priori* geçerli sayılacağını söyler. Buna göre Kant ruhun kişiliğini yani özdeşliğini sadece bilincin özdeşliği olarak kabul eder.

Bununla birlikte eğer benim farklı zamanlarda özdeş olduğuma dair bilincim yine bendeki zamanın bilincinden ayırt edilemezse bende zamanın bilincinin dışında özdeşlik bilincinin neden veya nasıl ortaya çıktığı açıklanamaz. Diğer bir deyişle zaman fikri ve özdeşlik fikri birbirinden farklıdır. Çünkü zaman fikri bir değişimi içerir halbuki özdeşlik fikri farklı zamanlarda aynı kalmayı ifade eder. Öyle ki, bir şeyin tek bir zamanda bulunması onun farklı zamanlarda da aynı olarak bulunmasını gerektirmez. Bu nedenle zamanın bilinci, özdeşlik bilincini içermez. Dolayısıyla bizim algımızda önceden bulunan zamana dair bilincimiz, kendimizin farklı zamanlarda özdeş olduğunun bilinci sayılmaz.

Kant'ın ikinci argümanı ise benim özdeşliğimi dışarıdan bir kimsenin bakış açasından ele alır. Buna göre zaman bilinci her insanda bulunduğu için dışarıdan bir kimsenin de beni kendi algısındaki zamanda özdeş olarak düşüneceği çıkarılabilir. Fakat başka bir kimsenin algısındaki zaman ile benim kendi algımdaki zaman birbiriyle birleştirilemez. Diğer bir deyişle herkesin algısındaki zaman kendisine özeldir ve bu nedenle benim özdeşliğim nesnel bir zamanda geçerlilik kazanamaz. Buna göre dışarıdaki bir kimsenin beni özdeş olarak düşünmesi empirik bir içeriğe sahip değildir. Bu durum benim kendi ruhumun özdeşliğine dair bilincimin de empirik bir içeriğe sahip olmadığı anlamına gelir. Dolayısıyla benim kendime dair özdeşlik bilincim empirik bir bilgi değer taşımaz. Kant bu argüman ile kendi ruhumun özdeşliğine dair empirik bir bilgiye sahip olmak için dışarıdan bir kimsenin sezgisinde de özdeş olduğumun empirik olarak bilinebilmesini gerekli görür. Fakat zamanın öznelliğinden dolayı bu mümkün olmadığı için her kişinin kendisi için ruhunun özdeşliğini de bilmek mümkün sayılmaz.

Burada Kant dışarıdan bir kimsenin düşüncesi ile kişinin kendi bilincini sezgi içermediği için aynı epistemolojik kategoride yani sırf bir düşünce olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte dışarıdan bir kimsenin benim özdeşliğime dair düşüncesi ile benim kendime dair özdeşlik bilincimin aynı değerde olmadığı itirazı yapılabilir. Çünkü benim kendime dair özdeşlik bilincim dışarıdan bir kimsenin beni özdeş olarak düşünmesinden daha fazla öđe içerir. Diđer bir deyişle, bilinç bir iče bakış olarak özne ve nesne birlikteliğine sahiptir fakat başka bir kimsenin düşüncesi hiçbir şekilde böyle bir ilişkiye sahip sayılmaz. Dolayısıyla bilinç, sırf bir düşünce olarak değerlendirilemez. Bu nedenle benim kendimin özdeşliğine dair bilincim dışarıdan bir kimsenin beni özdeş düşünmesinden daha çok bilgi değer taşıır.

Kant üçüncü argümanında bilincin özdeş bir töz tarafından üretilmesinin gerekli olmadığını ifade etmek için bir benzetmeye başvurur. Bu benzetmeye göre, tıpkı bir hareketin hiç eksilmeden ardışık olarak bir toptan başka bir topa aktarılabilmesi gibi, bizdeki özdeşlik bilincinin de aynı kalmakla birlikte ardışık olarak birbirinden farklı tözler tarafından taşınabileceği varsayılır. Bu nedenle argüman bizim özdeşlik bilincimizin ruhun özdeşliğini gerektirmediği sonucunu çıkarır.

Bununla birlikte bu argümanın bilincimizi üreten birbirinden farklı tözleri varsayması, rasyonel psikolojinin ruhun tözselliği iddiasını kabul etmeyi de gerektirir. Dolayısıyla Kant bu argümanda rasyonel psikolojiye karşı önemli bir taviz vermiş sayılır. Çünkü özdeş olmayan tözleri varsaymak en azından ruhsal bir tözün olduğunu kabul etmeyi gerektirir. Bununla birlikte bizdeki özdeşlik bilincinin nedeni bir ruh ise onun birden fazla olmasının da bir nedeni

olmalıdır, fakat böyle bir neden Kant tarafından gösterilmez. Aksine Kant sadece birden fazla töz olmadığını bilemeyiz demek ister. Buna göre Kant'ın iddiası özdeşlik bilincinin özdeş bir tözü gerektirmediğini söylemektir. Bu durumda Kant'a göre özdeş olmayan ardışık nedenlerden özdeş bir sonucun ortaya çıkması mümkün sayılır. Bu ise bizdeki özdeşlik bilincinin nedensiz olarak ortaya çıktığını iddia etmek anlamına gelir. Bununla birlikte insan aklı sonuçların nedensiz olarak ortaya çıktığını kabul etmez. Diğer bir deyişle yokluk hiçbir şeyin nedeni değildir. Bu nedenle bizdeki özdeşlik bilincinin özdeş bir ruh tarafından üretildiğini düşünmek, özdeş olmayan tözlerden üretildiğini düşünmekten çok daha makul görünür.

Bütün bu argümanlarına dayanarak Kant, ruhun özdeşliği anlamında kişilik kavramının pratik açıdan gerekli ve yeterli olduğu için kalabileceğini, fakat bunun bir bilgi değeri taşımayacağı sonucunu çıkarır. Çünkü bu sadece bir kavramdır ve sezgiden yoksundur. Bununla birlikte Kant da maddesel değişimlerde niceliklerin ve harekette etki ile tepkinin eşit olmasını deneye dayanmayan zorunlu bir bilgi olarak kabul eder. Bu ilkeye göre özdeşlik bilincimizin de kendisine eşit bir neden olarak özdeş bir tözü gerektirdiğini bildiğimiz söylenebilir.

Ayrıca Kant'ın sezgi şartı koşması, sadece sezgi nesnesi olan şeylerin özdeşliğinin bilinebileceğini kabul ettiğini gösterir. Fakat sezgi nesnelerinin özdeşliğini iddia etmek de sorunlu görünmektedir. Çünkü sezgimizdeki varlık her an bir akış veya değişim içindedir. Bu nedenle sezgi, kendi nesnelerinin özdeşliğini vermekten uzak sayılabilir. Dahası sezgi nesnelerinin örneğin bedenimizin değişiminin bilinebilmesi için kendisiyle her zaman aynı kalan bir töze ihtiyaç vardır. Çünkü her şeyin değiştiği bir ilişkide değişimin kendisi de bilinemez hale gelir. O halde sezgimizdeki bazı şeylerin değiştiğinin bilinebilmesi için değişmeden kalan yani özdeş bir tözün varlığını bilinmesi gerekir, denilebilir.

Sonuç olarak Kant'ın özdeşlik bilincinden ruhun özdeşliğini çıkarsamayı mantıksal bakımdan yanlış bulması ve ona karşı yönelttiği üç argüman kendimizi özdeş bir töz olarak biliyor olmamızın önünde güçlü bir engel olarak görünmez.

Kaynaklar

- Ameriks, Karl. *Kant's Theory of Mind: An Analysis of the Paralogisms of Pure Reason*. Oxford: Clarendon Press, 2000.
- Bennett, Jonathan. *Kant's Dialectic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- Kant, Immanuel. *Critique of Pure Reason*. Çev. Paul Guyer ve Allen W. Wood. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Kitcher, Patricia. "Kant's Paralogisms." *The Philosophical Review* 91, no.4, (1982): 515-547.
- Leibnitz, Gottfried Wilhelm. *New Essays on Human Understanding*. Çev. Alfred Gideon Langley. New York: The Macmillan Company, 1896.
- Locke, John. *An Essay Concerning Human Understanding*. London: Penguin Books, 1997.
- Melnick, Arthur. *Kant's Theory of the Self*. New York: Routledge, 2009.
- Powell, C. Thomas. *Kant's Theory of Self-Consciousness*. Oxford: Clarendon Press, 1990.
- Smith, Norman Kemp. *A Commentary to Kant's Critique of Pure Reason*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.
- Strawson, Peter F. *The Bounds of Sense: An Essay on Kant's Critique of Pure Reason*. London: Routledge, 2006.